

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΓΑΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ 1948

E.T. 1948
ICANN 2008

ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Στην πεσμένη Κολώνα

Τ' ανάστημά σου τό τρανό και της χοντρές κοκκάλες
θαμάζω, καθώς κοιτάσαι ξαπλωταριά μπροστά μου.
Μα πειό μεγάλη φαίνασαι από της όρθες της άλλες,
παλιές συντρόφισσες, γιατί κανείς πριν πάση χάμου
νεκρός, σωστό τό μέτρο του νά δείξη δέ μπορεί.

25 Μαγιοῦ 1914 Γιά Την Κολώνα

Αυτόγραφο του Βλαχογιάννη

Στην πεσμένη Κολώνα

Τ' ανάστημά σου τό τρανό και της χοντρές κοκκάλες
θαμάζω, καθώς κοιτάσαι ξαπλωταριά μπροστά μου.
Μα πειό μεγάλη φαίνασαι από της όρθες της άλλες,
παλιές συντρόφισσες, γιατί κανείς πριν πάση χάμου
νεκρός, σωστό τό μέτρο του νά δείξη δέ μπορεί.

25 Μαγιοῦ 1914

ΓΙΑΝ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

Τὸ ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ ἱστοριοδίφου εἶναι συνημμένα καὶ ἀχώριστα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἱστοριοδίφης συγχρόνως. Εἶναι δηλ. ὑποχρεωμένος ὁ ἱστορικὸς νὰ ἐξεύρῃ, ἐκδώσῃ — ἐφ' ὅσον αἱ πηγαὶ εἶναι γραπτὰί — καὶ παρασκευάσῃ πρὸς χρησιμοποίησιν τὰς πηγὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ ἡ ἔρευνά του. Ὅ,τι ὁμοίως θεωρητικῶς εἶναι ἐπιβεβλημένον, ἐν τῇ πράξει δὲν εἶναι πάντοτε δυνατόν. Περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας προκειμένου, εἶναι δυνατόν ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς μεταβαλλόμενος εἰς ἱστοριοδίφην νὰ ἐξεύρῃ, ἐκδώσῃ καὶ παρασκευάσῃ πρὸς χρησιμοποίησιν τὰς πηγὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ ἡ ἔρευνά του, διότι αἱ πηγαὶ ἕνεκα ποικίλων περιστάσεων εἶναι περιορισμένοι εἰς ἀριθμὸν καὶ πολυμερεῖς συγχρόνως, παρέχουν δηλαδὴ εἰδήσεις περὶ πολλῶν συγχρόνως ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ — ὁ Πλάτων π. χ. εἰς τὰ ἔργα του παρέχει εἰδήσεις περὶ τῶν θρησκευτικῶν, τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν ἠθικῶν, τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐνῶ συγχρόνως τὰ ἔργα του εἶναι τὸ ἀνεφίκτου τελειότητος πρότυπον, εἰς τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ σπουδάσῃ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐφ' ὅσον ὁμοίως κατερχόμεθα πρὸς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν, εἶναι πολλάκις ἀδύνατον ὁ ἱστορικὸς νὰ εἶναι καὶ ἱστοριοδίφης συγχρόνως, διότι αἱ πηγαὶ πολλαπλασιάζονται καταπληκτικῶς εἰς ἀριθμὸν καὶ εἶναι ἐξειδικευμένοι συγχρόνως. Ἡ ἐπίδοσις τοῦ ἱστορικοῦ τῆς νεωτέρας ἱστορίας εἰς τὴν ἱστοριοδίφιαν ἕνεκα τοῦ καταπληκτικοῦ ὄγκου τῶν πηγῶν θὰ ἐγένετο εἰς βάρος καὶ ἐπὶ ζημίαν τοῦ καθ'αυτὸ ἔργου του. Εἶναι κατὰ ταῦτα ἀνάγκη νὰ ἔχουν ἐξευρεθῇ καὶ ἐκδοθῇ ἐν μέρει τοῦλάχιστον ὑπὸ ἄλλων αἱ πηγαὶ, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ ἡ ἔρευνα τοῦ ἱστορικοῦ τῆς νεωτέρας ἱστορίας.

Εἰς τὸ πεδίου τοῦτο τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν πηγῶν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας προσέφερεν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Βλαχογιάννης ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας παρασκευάσας δι' ὅλης τῆς ζωῆς του ἐπιμελῶς τὸ ἔδαφος διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἰδίως τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς καὶ τῶν μετ' αὐτὴν χρόνων.

Τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου ἐπελήφθη ὁ Βλαχογιάννης, δὲν ἦτο εὐχερές: Πηγαὶ ἀπηρτισμένοι — ἀπομνημονεύματα, ὑπομνήματα, ἡμερολόγια, βιογραφίαι, αὐτοβιογραφίαι, ἐπι-

στολαί, ἔγγραφα δημόσια ἢ ἰδιωτικά, περιοδικά, ἐφημερίδες — ἦσαν διεσκορπισμένοι τῆδε κακεῖσε εἰς δημοσίας ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς, βιβλιοθήκας, δημόσια γραφεῖα, ἢ ὡς οἰκογενειακὰ κειμήλια θεωρούμενοι ἐφυλάσσοντο καὶ ἀπεκρύπτοντο ἐπιμελῶς ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν των. Τὸ δὲ χειρότερον παραγνωρισθεῖσης τῆς ἀξίας των ὡς στοιχείου τοῦ ἔθνικοῦ βίου ἀπέκειντο ὡς ἀχρηστὰ εἰς ὑγρά καὶ ἀνήλια ὑπόγεια ὑποκείμενα εἰς παντὸς εἶδους φθοράν, ἢ ἦσαν ἔτοιμοι πρὸς ἀναχώνευσιν διὰ τὴν παραγωγὴν νέου χάρτου, ἢ εἶχον πωληθῇ εἰς διάφορα καταστήματα τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὡς χάρτης περιτυλίγματος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξεύρεσις τοῦ ἀπαιτουμένου χρήματος διὰ τὴν ἐκδοσὴν των δὲν ἦτο εὐκόλος ἕνεκα τῆς ἐπιδεικνυομένης ψυχρᾶς ἀδιαφορίας διὰ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου κράτους, τῶν ποικιλιωδῶν ἐπιστημονικῶν ἑταιρειῶν καὶ σωματείων μέχρι τῶν πλουσίων ἰδιωτῶν.

Πρὸς τὰς δυσχερείας ὁμοίως ταύτας κατώρθωσε νὰ ἀνταπεξέλθῃ ἀποτελεσματικῶς ὁ Βλαχογιάννης: Ἐνθουσιώδης θαυμαστῆς ἐκ προγονικῆς παραδόσεως τοῦ τιτανεῖου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσε κατὰ τὸ 1821 ἢ κατ' ἀκολουθίαν τῆς μακρᾶς δουλείας νεκρωθεῖσα φυλῆ, μανιώδης λάτρης παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ κατ' ἀντίστροφον λόγον ἀποστρεφόμενος πᾶν τὸ ξενικόν, ἐνσυνείδητος τῆς ἱερότητος τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ καὶ ἐπίμονος εἰς τὴν πραγματοποιήσιν του, ἀκαταπόνητος εἰς φιλοπονίαν καὶ δραστηριότητα, ὀξύς τὴν ἀντίληψιν καὶ προικισμένος γενναιοδῶρως φύσει καὶ θέσει μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του ὡς μέλισσα ἐργατικὴ εἰς τὴν περισυλλογὴν, τὴν ταξινόμησιν καὶ τὴν παρασκευὴν πρὸς χρησιμοποίησιν τοῦ ἀφθόνου ὕλικου, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ συντεθῇ κατὰ τρόπον ἀντικειμενικόν καὶ πλήρη ἡ ἔθνικὴ ἱστορία.

Αἱ κατόπιν πολλῶν μόχθων εὐοδοθεῖσαι προσπάθειαι τοῦ ἀειμνήστου Βλαχογιάννη πρὸς ἴδρυσιν τῶν γενικῶν ἀρχείων τοῦ κράτους, ἐν τοῖς ὁποίοις ἀπετέθησαν τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του γνωστὰ στοιχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ χαρακτήρος καὶ θὰ ἀποτίθενται τὰ προσαγόμενα νέα, ἀξίζουν νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαίτερον κεφάλαιον εἰς τὸ παρὸν ἀναμνηστικὸν τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας». Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μόνον ἡ ἰδιωτικὴ ἱστοριοδιφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐργασία αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶναι ὠριμος ὁ καρπὸς τῶν ἐνδελεχῶν μό-

χθων καὶ τῶν θυσιῶν τοῦ Βλαχογιάννη πρὸς πλουτισμὸν τῶν στοιχείων, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ συντεθῆ ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ ἱστορία. Ἐξεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν σειράν «ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας»: α) *Τὸ ἀθηναϊκὸν ἀρχεῖον*, 1901 ἐν Ἀθήναις, σελ. 560, τῆ δαπάνῃ τοῦ δήμου Ἀθηναίων, εἰς ἓνα τόμον, ὅστις περιέχει ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. β) *Τὸ ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννη Μακρυγιάννη*, 1907, ἐν Ἀθήναις, εἰς δύο τόμους ἐκ τῶν ὁποίων περιέχουν ὁ πρῶτος (σελ. 470) ἔγγραφα διατεταγμένα κατὰ ἔτη (1823 — 1864) καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ λιβωρικιώτου στρατηγοῦ, ὁ δὲ δεύτερος (σελ. 582) τὰ αὐτόγραφα ἀπομνημονεύματα τοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ. γ) *Τὸ χιακὸν ἀρχεῖον*, τῆ δαπάνῃ φιλογενῶν Χίων, εἰς τέσσαρας τόμους, β, γ, δ καὶ ε. 1910, ἐν Ἀθήναις, ἐκ σελ. 2072, περιέχοντας ἔγγραφα διατεταγμένα κατὰ ἔτη, τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἐλευθέρων Χίων, τῆς δημογεροντίας Ἐρμουπόλεως, ποικίλα χιακά, ἢτοι συνοίσεις τοῦ Πειραιῶς, ἀκμὴ τῆς Ἐρμουπόλεως, ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐθνικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ πολιτικὴ δρᾶσις τῶν Χίων. Εἰς τοὺς τέσσαρας δὲ τελευταίους τόμους προσετέθη καὶ ὁ πρῶτος, 1924, ἐν Ἀθήναις, σελ. 470, περιέχων ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὰς σφαγὰς τῆς Χίου, ἢτοι τὰ πρὸ τῶν σφαγῶν, ἢ καταστροφή, ἢ πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος, ἢ διασπορὰ καὶ ἢ αἰχμαλωσία, ἀγορὰ δούλων, συνοίσεις φυγάδων ἐν Σύρῳ. δ) *Τὰ στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821 — 1833 τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ εἰκοσιένα Μακεδόνα Νικολάου Κ. Κασομούλη*, 1939, 1940 καὶ 1942 ἐν Ἀθήναις, εἰς τρεῖς τόμους, ἐκ σελ. 1792, τῆ χορηγίᾳ τῆς παγκείου ἐπιτροπῆς, περιέχοντας τὰ ἐνθυμήματα ἢ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακεδόνα ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821.

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθοῦν: α) *Ἡ βιογραφία τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη*, 1908, ἐν Ἀθήναις σελ. 128, δευτέρα ἐκδοσις τῆς βιογραφίας τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη ὑπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως του Δ. Αἰνιᾶνος, 1834, ἐν Χαλκίδι. β) *Τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη*, ἢτοι ἀνέκδοτα, γνωμικά, περίεργα, 1922, ἐν Ἀθήναις, σελ. 80. γ) *Σπυρομήλιον ἀπομνημονεύματα τῆς δευτέρας πολιιορκίας τοῦ Μεσολογγίου 1825—1826*, 1926, ἐν Ἀθήναις, σελ. 150 τῆ χορηγίᾳ Ἐμμ. Μπενάκη. δ) *Ἱστορικὴ ἀνθολογία, ἀνέκδοτα, γνωμικά, περίεργα, ἀστειὰ ἐκ τοῦ βίου διασήμων Ἑλλήνων 1820 — 1864*, 1927, ἐν Ἀθήναις, σελ. 344, τῆ χορηγίᾳ Ἐμμ. Μπενάκη, διηρημένα εἰς τέσσαρας κατηγορίας, ἢτοι ἀνέκδοτα πολιτικά τῶν ἐτῶν 1820—1864, ἀνέκδοτα στρατιωτικά τῶν ἐτῶν 1820 — 1864, ἀνέκδοτα ναυτικά τῶν ἐτῶν 1820 — 1864, ἀνέκδοτα αὐλικά τῶν ἐτῶν 1833 — 1864 Ὀθωνος καὶ Ἀμαλίας.

Κατὰπληκτικαὶ ὁμοίως εἰς ὄγκον εἶναι

αὶ ὑπὸ τοῦ Βλαχογιάννη κατόπιν πολλῶν μόχθων ἀνευρεθεῖσαι καὶ παραμένουσαι ἀνέκδοτοι παντοειδεῖς γραφαὶ πηγαὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας, αἵτινες ἀποτελοῦσαι τὸ προσωπικὸν ἀρχεῖον τοῦ ἐδωρήθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπὸ τῆς κληρονόμου ἀδελφῆς του εἰς τὸ κράτος καὶ ἀπόκεινται νῦν εἰς τὰ γενικά ἀρχεῖα τοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «ἀρχεῖον τοῦ Ἰωάννου Βλαχογιάννη». Θὰ ἠδύναντο νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας: α) Πρωτότυπα ἔγγραφα, δημόσια ἢ ἰδιωτικά, ἀπομνημονεύματα, ἡμερολόγια κλπ. ἀναφερόμενα εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τοὺς πρὸ αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν χρόνους μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος. Πάντα ταῦτα εἶναι ταξινομημένα κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ χρονολογικῶς εἰς 300 περίπου ὀγκώδη δέματα φακέλλων, σουλιωτικὸν ἀρχεῖον, ἀρχεῖον τοῦ Δημητρ. Χριστίδου, γραμματέως τοῦ Καραϊσκάκη, ὑπουργοῦ καὶ γεροϋσιαστοῦ, τὸ ἐπίσημον ἀρχεῖον τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τὸ σαμιακὸν ἀρχεῖον, συλλογὴ ἐγγράφων περὶ τῶν μετασχόντων τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου ὀπλαρχηγῶν, συλλογὴ ἐγγράφων εὔρεθέντων ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἀχρήστων ὑλικῶν τοῦ ἐν Φαλήρῳ χαρτοποιείου, τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, ὁμοίον ἀρχεῖον τῆς αὐτῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἀρχεῖον τῆς δ' ἐθνικῆς συνελεύσεως, τὸ ἀρχεῖον τοῦ Νικολάου Σπηλιάδου, γραμματέως τῆς ἐπικρατείας, συλλογὴ ἐγγράφων τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος κλπ. β) Χειρόγραφα, δημόσια ἢ ἰδιωτικά, ἀναφερόμενα ἐπίσης εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν χρόνων μὲ ποικίλον περιεχόμενον, ἢτοι θρησκευτικά, ἐκκλησιαστικά, γλωσσικά, φιλολογικά, καλλιτεχνικά, ἱατρικά, ἐμπορικά, γεωγραφικά, δημόσια κατὰστιχα κλπ. γ) Ἀκαταμέτρητα ἀντίγραφα ἐξ ἐγγράφων, δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν, βιβλίων, περιοδικῶν, ἐφημερίδων κλπ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὰς ξένων γλώσσας, τὰ ὅποια ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου των ἔχουν κατανεμηθῆ εἰς εἰδικὰς ἐνότητας σχετικὰς μὲ τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἢτοι θρησκεία, Ἐκκλησία, ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτικὸς ἀγὼν, τακτικὸς καὶ ἄτακτος στρατός, γλωσσικοὶ ἀγῶνες πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, δημοτικὴ γλῶσσα, Μάνη, Ἐπτάνησος, Μεσολογγίου πολιορκία, Καραϊσκάκης, Ρήγας ὁ Φεραῖος, ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ, τύπος καὶ τυπογραφεία κλπ. Πάντα ταῦτα περιέχονται εἰς 140 περίπου μεγάλα μετάλλινα κιβώτια. Τὸ ὑλικὸν δὲ τοῦτο συμπληροῦται διὰ δελτίων, τὰ ὅποια ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου των ἔχουν κατανεμηθῆ εἰς μικρὰ ἐπίσης μετάλλινα κιβώτια.

Ἡ ἐκδοσις τῶν ὑπὸ τοῦ Βλαχογιάννη κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν πηγῶν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας δὲν ἦτο εὐχε-

ρής. Ἀπομνημονεύματα, ἡμερολόγια, ἔγγραφα κλπ. προερχόμενα ἐκ τῆς χειρὸς ἀνθρώπων, οἵτινες ἐχειρίζοντο δεξιότερον τὸ ὄπλον παρὰ τὴν γραφίδα, μὲ καλλιεργημένον τὸ συναίσθημα μᾶλλον παρὰ τὸν νοῦν, ἐντελῶς ἀγραμμάτων ἢ αὐτοδιδάκτων γραμματισμένων φιλοτιμουμένων ἐνίοτε νὰ μιμηθοῦν τὴν λογίαν γλῶσσαν ἦσαν κακογεγραμμένα μὲ τὰς λέξεις πολλάκις συνηθόμενας κατὰ τὸν τύπον τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, ἔγεμον ἀνορθογραφίων, ἀλλοκότων σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, γλωσσικῶν παρανοήσεων καὶ περιττῶν λέξεων, ἢ ἔλειπον λέξεις ἐκ τοῦ κειμένου καὶ ἰδίως ρήματα. Ὁ Βλαχογιάννης κατὰ τὰ ἄλλα σεβασθεὶς πᾶσαν ἰδιορρυθμίαν τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν σύνταξιν, τὸ τυπικόν καὶ τὸ φθογγολογικόν μέρος ἐφρόντισε νὰ ἀποκαθάρῃ τὸ ἐκδοθὲν κείμενον ἀπὸ τὸν ρύπον τῶν σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, νὰ ἐξοβελίσῃ τὰ περιττά, νὰ συμπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα καὶ ἰδίως εἰς ρήματα, ἵνα καταστῇ πληρεστέρα ἢ φράσις, νὰ διασαφήσῃ εἰς ὑποσημειώσεις γλωσσικὰς παρανοήσεις τοῦ συγγραφέως καὶ ἀποκαταστήσῃ ὁμοίμορφον σύστημα ὀρθογραφίας, ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ἐν τῷ προλόγῳ του εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα τοῦ Κασσομούλη (τόμ. Α', σελ. μζ'). «Ὁ ἐκδότης ἀναγκάστηκε, γὰρ νὰ κάμῃ τὴν ἔννοιαν ξάστερη στὸ ἐλληνικὸ κοινόν, νὰ προσθέσῃ ὄχι λίγες «παρεμβολές», ὅπου τὸ ρῆμα λείπει ἢ ἄλλη λέξη χρήσιμη γὰρ τὴν σωστότερη διατύπωση τῆς φράσης. Ἐκλείσει τις παρεμβολές ἐκεῖνες μέσα σὲ ὀξεῖες ἀγκύλες. Ὅπου πάλι ὁ συγγραφέας ἔχει λέξεις περιττές, αὐτὲς «ἐξοβελίζονται» κλεισμένες σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες. Ἐξω ἀπὸ τις δύο αὐτὲς μεταβολές τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο δὲν ἄλλαξε. Ὁ ἐπιστήμονας ἀναγνώστης, ποῦ θέλει τὸ κείμενον ἐλεύθερο ἀπὸ κείνες τις προσθήκες καὶ ἀφαιρέσεις, ἄς βγάλῃ τις ἀγκύλες».

Ὁ Βλαχογιάννης ὅμως δὲν περιωρίσθη ἀπλῶς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν, τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεισῶν πηγῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἰς τοὺς προλόγους καὶ τὰς παντοειδεῖς ὑποσημειώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐφωδίασε τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσας πηγὰς, ἐφρόντισε νὰ παρασκευάσῃ καὶ διευκολύνη τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ. Αἱ παντοειδεῖς ὑποσημειώσεις του, ἐν ταῖς ὁποῖαις παραβάλλονται εἰδήσεις τοῦ συγγραφέως τῆς ἐκδιδομένης πηγῆς πρὸς τὰς εἰδήσεις ἄλλων πηγῶν ἐκδεδομένων ἢ ἀνεκδότων καὶ συνάγονται πορίσματα περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, διασαφούνται λέξεις καὶ πράγματα, ἀποκαθίστανται εἰς τὸ ὀρθὸν χρονολογίαι κλπ. αἱ δαψιλεῖς πληροφορίες του περὶ τῆς καταγωγῆς, τοῦ ἠθους, τῆς μορφώσεως, τῆς δράσεως, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ συγγραφέως ἤρρανισμένα κατόπιν αὐστηρᾶς

ἐπιλογῆς καὶ ἐλέγχου ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων τῶν καὶ ἐξ ἄλλων παντοειδῶν πηγῶν ἢ διακρίσεις μεταξὺ πηγῶν καταγραφεισῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν ὑπὸ ἄλλου ἢ προσπάθεια πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου, ὅστις μεσολαβεῖ μεταξὺ τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῆς καταγραφῆς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ὑπὸ ἄλλου ἢ ἐξακρίβωσις, ἂν αἱ ἐντυπώσεις κατεγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει σημειωμάτων ἢ ἐξ ἀπλῆς ἀναμνήσεως ἢ ἐξακρίβωσις, ἂν ἡ πηγή εἶναι πρωτότυπος ἢ παράγωγος καὶ εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, πόθεν ἀντλεῖ τὰ στοιχεῖά της: πάντα ταῦτα εἶναι στοιχεῖα πολύτιμα πολλαχῶς διευκολύνοντα τὸν ἱστορικὸν κατὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ παρεκβάσεις τοῦ ἐπίσης εἰς τοὺς προλόγους τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεισῶν πηγῶν, ὡς λ. χ. περὶ τῶν ἐλληνοαλβανικῶν παροικιῶν ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ καὶ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων — πρόλογος εἰς τοῦ Σπυρομήλιου τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου σελ. δ-θ — περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ κυρίου ὀνόματος καὶ τοῦ ἐπωνύμου ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, ὡς λ. χ. Μακρυγιάννης ἀντὶ Γιάννης Μακρύς, Τρακοκομῆς ἀντὶ Κομῆς Τράκας, Σκαλτσοδημὸς ἀντὶ Δῆμος Σκαλτσᾶς κλπ. — ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη, τόμ. Β', σελ. 65' αἱ κριτικαὶ ἀπηρτισμένων ἱστορικῶν ἔργων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, τοῦ Ἰωάν. Φιλήμονος, τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, τοῦ πρωτοσυγκέλλου τῆς μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως Ἀβροσίου Φραντζῆ, καθὼς καὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τῆς αὐτῆς περιόδου, τοῦ Νικ. Σπηλιάδου, τοῦ Παν. Παπατσώνη, τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, τοῦ στρατηγοῦ Ἀθανασίου Πίσσα — ἀνέκδοτα εἰς τὸ προσωπικὸν ἀρχεῖον Βλαχογιάννη — τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ — πρβ. πρόλογον εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα τοῦ Ν. Κασσομούλη, τόμ. Α', σελ. κ' - λ', οἱ κλέφτες τοῦ Μορηᾶ σελ. 9-12' ἢ διακρίσεις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν πηγῶν καὶ οἱ ἐπιτυχεῖς ὀρισμοὶ αὐτῶν, ἀπομνημονευμάτων, αὐτοβιογραφίων, βιογραφίων, ἡμερολογίων, ἐνθυμάτων κλπ. — πρβ. πρόλογον εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα τοῦ Ν. Κασσομούλη, τόμ. Α', σελ. μγ' καὶ μδ' ἢ κριτικὴ τῶν πηγῶν ἀπὸ λογοτεχνικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀπόψεως — πρβ. πρόλογον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπυρομήλιου τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου σελ. ιε' καὶ ιστ': πάντα ταῦτα παρέχουν ἐργασίαν ἐτοιμὴν εἰς τὸν ἱστορικὸν ἀπαραίτητον κυρίως διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κριτικὴν τῶν πηγῶν.

Ὁ Βλαχογιάννης ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ὁ ἀκαταπρόβλητος ἱστοριοδίφης, ἀλλὰ ἐναλλάσσων τὸ ἔργον τοῦ ἱστοριοδίφου καὶ

τοῦ ἱστορικοῦ ἀνεδείχθη καὶ ἱστορικὸς δόκιμος.

Αὐτοδίδακτος ἱστορικὸς ὁ Βλαχογιάννης τρόπον τινὰ ἐνοστικῶς ἀντιληφθεὶς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην προβλήματα, γράφει εἰς τὸν πρόλογόν του εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα τοῦ Μακεδόνα ἀγωνιστοῦ Νικολάου Κασομούλη (τόμ. Α', σελ. ιζ'): «Γενικὰ στὴν ἱστορία τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ παραταγμένα μετὰ τὰ ὑλικά τους μοναχὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα, χωρὶς τὸν ἀγῶνα τῶν ψυχῶν, ποὺ τὰ γεννάει ἀθώρητος, ἀφίνουν τὸν ἀνθρώπο ψυχρὸ καὶ ἀδιάφορο θεατὴ, ἀντικρὺ ἀπὸ μιᾶν ἀπέραντη λιτανεία νεκρῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων... Τοῦ Κασομούλη ἡ περιγραφή μοιάζει μετὰ ἀξαφνο ξεσκέπασμα βαθιὰ κρυμμένου κόσμου ζωντανοῦ. Φαντασθῆτε μιὰ στιγμή ἓνα ἀπίστευτο ἀνοιγμα ναοῦ μέσα στὴ γῆ χωμένου, ποὺ νὰ λειτουργεῖται ἀκόμη μυστικὰ μετὰ τὰ εἰκονίσματα του καὶ τὰ θυμιατὰ, μετὰ τὰ καντήλια καὶ τὰ μανουάλια του ἀναμμένα, μετὰ παπάδες καὶ δεσπότη λαμπροφορεμένους, μετὰ ψαλτάδες ἀγγελόφωνους, παραδομένα ὄλα κι' ὄλους, σὲ μιὰ λειτουργία ἀνείπωτη, μυστικὴ μονοκλησιά, πανηγύρι ἀναστάσιμο, ποὺ ἔρχισε καὶ ποὺ ποτὲ δὲ θὰ τελειώσῃ πειὰ». Εἰς δὲ τὸν πρόλογόν του εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη (τόμ. Α' σελ. στ'): «Τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐδημιούργησε καὶ ἔφερεν εἰς πέρας ἡ συνένωσις πολλῶν δυνάμεων, μυστικῶν καὶ φανερῶν, αὐθορμητῶν καὶ προητοιμασμένων, μεγάλων καὶ μικρῶν. Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐμόρφωσε τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν, ἀνήγαγε δὲ αὐτὴν εἰς ἀκμὴν κατὰ τὰς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τελευταίας δεκαετηρίδας, παρέσχεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοὺς πλείστους καὶ ἐκλεκτοτάτους τῶν στρατιωτικῶν, μάλιστα δὲ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος... Τὸ ἐκτραγικὸν ὅμως ἐθνικὸν κίνημα ἦτο προωρισμένον ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ νὰ ρίψῃ εἰς τὸ μέσον τεράστιον ὄγκον ἀγνώστων καὶ λανθάνουσων δυνάμεων καὶ πρῶτον αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἀπειροπολέμου καὶ τάχιστα ἠρωϊσθέντος δούλου λαοῦ μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀγνώστων τέως ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι φερόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἀνεδείχθησαν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὡς ἀρχηγοί, ἥρωες καὶ ἡμίθεοι». Ἄλλὰ καὶ ἄλλως ὀρθῶς κατανοήσας ὁ Βλαχογιάννης τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποῖαν ἔχουν καθ' ἑαυτὰ ἀσήμαντα περιστατικὰ ἐκ τῆς ζωῆς προσώπων δρασαντῶν ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γενομένων διὰ τοῦ ἔργου τῶν ἱστορικῶν — ἀνέκδοτα, ἀστεία, διάλογοι, πειράγματα, ἐκρήξεις τῆς χαρᾶς, τῆς ὀργῆς, τοῦ μίσους, σύντομοι εἰκόνες ἀπὸ τὸν πόλεμον, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς — διὰ τὴν συναγωγὴν πορισμάτων περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἦθους αὐτῶν συνέλεξεν ἐπιμελῶς καὶ κατέγραψε

κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἀνέκδοτα, γνωμικὰ καὶ περίεργα ἐκ τοῦ βίου μὲν τῶν δύο κατ' ἐξοχὴν αὐτοδιδάκτων στρατηγῶν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, εἰς τὸ βιβλίον του «Τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνη», 1922, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ βίου δὲ διασῆμων Ἑλλήνων ἀκμασάντων κατὰ τὰ ἔτη 1820—1864 εἰς τὸ βιβλίον του «Ἱστορικὴ ἀνθολογία, ἀνέκδοτα, γνωμικὰ, περίεργα ἀστεία ἐκ τοῦ βίου διασῆμων Ἑλλήνων 1820—1864» 1927 ἐν Ἀθήναις.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει τὸ ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Βλαχογιάννη δὲν ὑπῆρξεν εὐκαταφρόνητον:

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ Βλαχογιάννη «Οἱ κλέφτες τοῦ Μωρηᾶ», 1935, ἐν Ἀθήναις, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «καθαρῶς ἱστορικὸν ἔργον, ἀν καὶ φέρει τὴν πρόσθετον ἐπιγραφὴν «μελέτη ἱστορικῆς βγαλμένη ἀπὸ νέες πηγές 1715 - 1820». Εἶναι μᾶλλον πολεμικὴ στρεφόμενη κατὰ τῆς καθιερωμένης μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀντιλήψεως περὶ τῆς δράσεως τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1715 μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 περίοδον τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἰδίως τῆς ὑποστηρικθείσης γνώμης ὑπὸ τοῦ Τάκη Κανδηλώρου ἐν τῷ ἔργῳ του «Ὁ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου», 1924, ἐν Ἀθήναις, περὶ τῆς υπάρξεως ἀρματολῶν ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὸ ἔτος 1715 καὶ τῆς συνενώσεως αὐτῶν εἰς ὁμοσπονδίαν: «Ἐπιπλέον ὁμοῦ καὶ ἀνώτεροι τοῦτων (τῶν κάπων) οἱ ἀρματολοὶ ἀποτελοῦντες σώματα αὐθόπαρκα, διωρισμένα ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, ταῦτα δὲ ἐπὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦλάχιστον τοῦ Ζαχαριᾶ ὑπερέβησαν κατὰ τὸν ὀργανισμόν καὶ αὐτὰ τῆς Στερεᾶς, διότι οἱ ἀρματολοὶ τῶν 24 ἐπαρχιῶν τοῦ Μωρηᾶ συνησπίσθησαν εἰς ὁμοσπονδίαν ἐξασφάλισαν τὴν διατήρησίν της μετὰ σουλτανικὰ φερμάνια, ἐπὶ μιᾶν δὲ εἰκοσαετίαν ἔδρασαν ἀνενοχλήτως, ὡς διὰ μακρῶν θὰ ἀποδείξωμεν», (σελ. 6). Μετὰ τὴν λανθάνουσαν δηλ. τάξιν πρὸς ἔξαρσιν τῆς δράσεως τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ τῇ Μακεδονίᾳ ἐπιδιώκει ὁ Βλαχογιάννης νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ὑπῆρχον ἀρματολοὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ κάποι — ἀγροφύλακες διατελοῦντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προυχόντων, κοτσαμπάσιδων — καὶ ὅτι ἡ δράσις τῶν κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῆς συστηματικῆς διώξεως καὶ τῆς καταστροφῆς των κατὰ τὸ ἔτος 1806 ὑπῆρξε περιορισμένη. Χρησιμοποιοῦνται ὁμοῦ εἰς τὴν μελέτην ταύτην νέαι πηγαὶ περὶ τῆς δράσεως τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Πελοποννήσου ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα — κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ Βλαχογιάννη — ὑποβάλλονται δὲ εἰς αὐστηράν καὶ συστηματικὴν ἔρευναν καὶ διὰ κρίσεως διαυγοῦς καὶ σταθεράς, ἀλλὰ μὴ ἀπηλ-

λαγμένης μερρηψίας καὶ προκαταλήψεως ἐκ τοπικιστικοῦ πνεύματος συνάγονται πορίσματα νέα πολλαχῶς τροποποιούντα ἢ ἀνατρέποντά τὰ ὑπάρχοντα καὶ χρησιμώτατα εἰς τὸν ἱστορικόν. Περαιτέρω πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι αἱ εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖσαι μελέται τοῦ Βλαχογιάννη μεγάλης ἢ μικρᾶς ἐκτάσεως — ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν μελέται ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ τὰς ἠρωϊκὰς μορφάς του, Κλείσοβα, τὸ διαγούμισμα τοῦ Μεσολογγίου, Χριστούγεννα στὸ Μεσολόγγι, Ἀράχωβα, καπεταναῖοι τοῦ γλυκοῦ νεροῦ, τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, Σουλιώτης - Ἀρβανίτης κλπ. καὶ ὑπὲρ τὰς ὀγδοήκοντα μελέται κοινωνικοῦ καὶ λαογραφικοῦ περιεχομένου τῶν αὐτῶν χρόνων, τὸ Ἀνδροῦτσος καὶ τὸ λιοντάρι, ἀπαγωγή, τῆς ἀμαρτίας ψώνια, ἐπαιτείας ἐπαίτιος, προστάτης ἄγιος, νομικὰ ἔθιμα, κατάστιχο τῆς Μιχαλοῦς κλπ. — διαφωτίζουν μὲν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα καὶ παρέχουν λεπτομερείας ἀγνώστους περὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἐφ' ὅσον δὲ ἔχουν ἐκλαϊκευτικὸν χαρακτήρα, καθιστοῦν αὐτὸν περισσότερον γνῶριμον καὶ προσφιλεῖ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, τὰ θέματα ὅμως, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, οὔτε ἀνήκουν πάντοτε εἰς τὰ ἀντικείμενα, περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ ἱστορία, οὔτε κατὰ τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν μέθοδον αὐτῆς εἶναι συντεταγμένα.

Ἀριστοτεχνικαὶ ὅμως εἶναι αἱ βιογραφίαι τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Σπυρομήλιου καὶ τοῦ Κασομούλη εἰς τοὺς προλόγους τῶν ὑπὸ τοῦ Βλαχογιάννη ἐκδοθέντων ἀπομνημονευμάτων τῶν. Εἶναι μελέται πολλοῦ λόγου ἄξια καὶ ἀντάξια δοκίμου ἱστορικοῦ. Ἀνεξαρτήτως πρὸς τὸ πλῆθος τῶν εἰδήσεων περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν τριῶν τούτων ἀγωνιστῶν καὶ συγγραφέων τοῦ

ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, αἱ ὁποῖαι, καθ' ἃ ἐλέχθη ἀνωτέρω, διευκολύνουν τὸν ἱστορικὸν κατὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν, ἢ ὅλη προσωπικότης των καθὼς καὶ αἱ περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ ἠθους αὐτῶν κρίσεις συνάγονται ὀρθῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἔζησαν καὶ ἔδρασαν.

Γενικῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἰωάννης Βλαχογιάννης διὰ τῆς ἐξηκονταετοῦς περίπου ἀδιαλείπτου καὶ ἐντατικῆς ἱστοριοδιφικῆς ἐργασίας του ἔθεσε στερεὰς τὰς βάσεις διὰ τὴν συγγραφὴν κατὰ τρόπον ἀύθεντικόν καὶ πλήρη τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς, καθὼς καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς καὶ τῶν μετ' αὐτὴν χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος — εἶναι ἡ περίοδος τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγάπησε καὶ ἐξετίμησεν ὁ Βλαχογιάννης ὡς γνήσιον ἔργον τοῦ ἐν τῇ καμίνῳ τῆς δουλείας ἀναγεννηθέντος καὶ ἀνδρωθέντος ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καίτοι δὲ δὲν ἀφήκεν ἔργον διεξοδικόν δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὸν ὑπὸ τὴν ἀυστηρὰν τοῦ ὄρου ἔννοιαν, ἐν τούτοις ἐνστικτικῶς ἀντιληφθεὶς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας ὑπετύπωσεν αὐτὰ ἐπιγραμματικῶς εἰς τὰ ἔργα του καὶ κατέλιπε μετὰ τῶν πλουσίων στοιχείων καὶ ἀνεκτίμητον πρότυπον κριτικῆς καὶ ἐλέγχου τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν. Μετὰ τῶν προϊόντων ὅμως τῆς μακρᾶς καὶ γονίμου ἐργασίας του ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς ἐπιγόνους καὶ τὴν βαρεῖαν κληρονομίαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ καταπληκτικὸν εἰς ὄγκον καὶ πολύτιμον εἰς ἀξίαν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον δαπανήσας ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του ὡς μέλισσα ἀκαταπόνητος συνέλεξεν, ἐταξινόμησε καὶ ὑπέμνημάτισε.

N. ΒΛΑΧΟΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

